

Fort Werk aan het Spoel

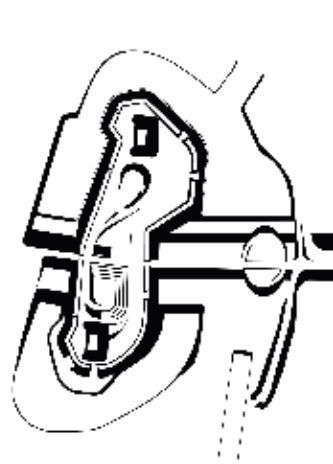
door Rietveld Landscape en Atelier de Lyon

Auteur Anne Seghers

Oorlog is niet alleen een gevaarlijk spel van aanval en verdediging. Het is ook een fenomeen dat de vormgeving van stad en landschap stuurt. Vestingwerken, stadsmuren en omwallingen zijn allemaal uitingen van verdedigingsmethoden die een onuitwisbare afdruk hebben achtergelaten in het stedelijke en landschappelijke canvas. Dit gold ook voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie die uit een indrukwekkend inundatiesysteem bestond. Forten verzezen op zwakke plekken in de linie en op plaatsen waar de sluizen verdedigd moesten worden. Op enkele dubbelgangers na is elk fort uniek, reagerend op de specifieke eisen die het landschap en de verdedigingslinie stelden. Zo ook het vooruitgeschoven fort Werk aan het Spoel. Rietveld Landscape en Atelier de Lyon gebruikten de specifieke kenmerken en geschiedenis om het fort weer te laten functioneren als publieke bestemming.

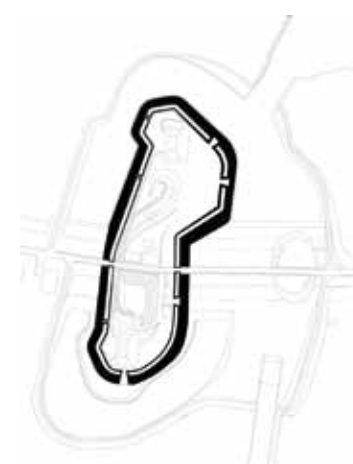
De verschillende lagen in het ontwerp van fort Werk aan het Spoel

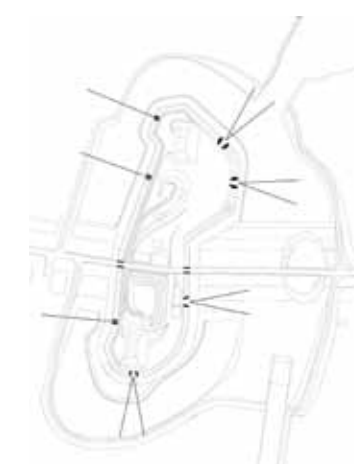
Grassculptuur

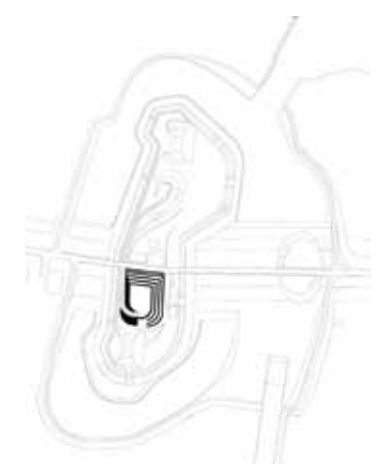
Bomen

Nieuwe fortwal

Vista

Amphitheater

Stedebouw Fort Werk aan het Spoel

Fort Werk aan het Spoel had als doel om de inundatiesluis bij de rivier de Lek te beschermen. Waar andere forten hun herkenbaarheid door de jaren heen behouden hadden - met de strakke belijning van aarden wallen, knotwilgen op het buitenste talud en streng gesnoeide hagen - was Werk aan het Spoel zijn uitstraling als fort kwijtgeraakt. Overwoekerd, rommelig, in zichzelf gekeerd en weggezakt. Zo troffen Rietveld Landscape en Atelier de Lyon het fort aan toen zij van de gemeente Culemborg de opdracht kregen het een tweede leven te geven als publieke attractie. Zonder letterlijk terug te grijpen naar het verleden vormen de rijke historie en de betekenis van

het fort het vertrekpunt voor de landschappelijke ontwerpingreep. Rietveld en De Lyon hebben eerst geanalyseerd welke aanwezige elementen voortkwamen uit de fortypologie. Vervolgens is hier op een abstracte, eigentijdse manier aansluiting bij gezocht in het ontwerp. Zo had Werk aan het Spoel geen strakke, gemaaide omwallingen aan de buitenzijde, maar werd het juist omgeven door een ruigte aan spontaan gegroeide bomen en heesters. Dit gaf het fort aan de binnenzijde een beschut gevoel, wat bij andere forten zeker niet het geval is. Tegelijkertijd zorgde dit ervoor dat het fort niet als zodanig herkenbaar was van buitenaf. Deze intrinsieke eigenschappen zijn door Rietveld en De Lyon

ingezet als basis voor het landschapsonwerp. Aan de buitenzijde is de rand met knotwilgen weer hersteld en is de onstuimige bomenzee uitgedund, zodat de omwalling van buitenaf weer zichtbaar is. Binnenin is een grassculptuur gecreëerd, bestaand uit een strak lijnenspel en met schuine hellingen van 45 graden. Dit refereert aan de militaire strengheid die forten in het landschap uitdragen. Deze grassculptuur is enerzijds een abstracte verwijzing naar de vroegere plattegrond van het fort, maar anderzijds is het een deken waar allerlei bestaande en nieuwe functies op en onder geschoven zijn. De grasvorm legt zo op een natuurlijke manier een verbinding tussen de verschillende aanwezige

gebouwtjes, zoals de genieloods, twee bomvrije gebouwen en een nieuw ontworpen forthuis door GENT&MONK architecten. Ook het nieuwe amfitheater is opgenomen in deze grassculptuur. Maar ook buiten de fortwal is op twee plaatsen een strak gemaaid grasvorm te vinden. Deze verbeeldt de positie en de werking van de vroegere sluis, die deels verdwenen is en deels onder de grond ligt. Een zorgvuldig vormgegeven relatie met het omringende landschap is een inherent onderdeel van het fort-zijn. Goed gepositioneerde uitkijken waren onmisbaar: om de vijand te zien naderen en om zelf te kunnen vuren. Hiertoe dienden de naastgelegen buitengebieden vrij te blijven van bebou-

wing waardoor er nu rond forten nog steeds open vlakten te vinden zijn. Deze karakteristieken zijn ingezet bij het ontwerp van Werk aan het Spoel. Met uitsparingen in de fortwal komen landschappelijke panorama's tot stand, waarmee de binnenzijde van het fort en het omliggende rivierenlandschap weer met elkaar in contact komen. Elk panorama toont een eigen scene, van een uitzicht op de rivier tot een doorkijk op een oude kogelvanger. Hierbij is af te lezen welke vista's voortkomen uit een vroegere militaire functie. Want de uitsparingen die zich op de locatie bevinden van voormalige schootgaten zijn extra groot en dramatisch vormgegeven. De herinrichting van Werk aan het Spoel heeft niet

alleen de betekenis van het fort vernieuwd, ook de directe omgeving is erdoor geraakt. Van een anonieme non-plaats is het fort veranderd in publiek domein. De betrokkenheid van de vrijwilligersorganisatie van het fort en de opdrachtgever speelden hierbij een hoofdrol. Zij hebben gezorgd dat de locatie een bestemming is geworden. Het is een plek die altijd toegankelijk is en die gevoed wordt door cultureel programma, biologische horeca en kinderactiviteiten. Het fort geeft de omgeving een adres. En daarmee krijgt Werk aan het Spoel weer een betekenis die een groter belang dient, net als in vroegere tijden.

1

2

1 Binnenin de fortificatie is een grassculptuur ontworpen die refereert aan de strengheid van de typologie, terwijl ze bezoekers toestaat er naar eigen inzicht gebruik van te maken. Fotograaf Rob 't Hart

2 Boven de met gras begroeide taluds steken de daken uit van de diverse aanwezige gebouwtjes, waaronder twee bomvrije gebouwen en een genieloods. Fotograaf Rob 't Hart